

Az egyházi tolmácsolás sajátosságai magyarról olaszra és angolra szinkrontolmácsoló beszédben

Szentirmay Piroska

E-mail: szentirmay.piroska@gmail.com

Kivonat: A leíró esettanulmány a 2021. szeptember 5–12. között Budapesten megrendezett 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus (NEK) egy szinkrontolmácsolási eseményét vizsgálja az egyházi környezetben dolgozó tolmácsok munkájának nyelvi és nem nyelvi sajátosságaira koncentrálnak. Az esettanulmány egyszerre párhuzamos és többnyelvű korpusza egy, a NEK-en elhangzott magyar forrásnyelvi spontán beszédből, valamint annak olasz és angol célnyelvi változataiból épült. A vizsgálat eredményei arra engednek következtetni, hogy a vallási kontextus sajátos jellemzői, terminológiája, az intertextuális utalások, valamint a formulaszerű nyelvi elemek speciális felkészültséget követelnek meg a tolmácsoktól, amit a tanulmány nyelvi példák segítségével kíván bemutatni, mint a tolmácsolás ezen speciális fajtájának egyik legfontosabb jellemzőit. A vizsgálat az egyházi tolmácsolás jellemzőire fókuszáló PhD disszertációhoz próbakutatásként szolgál, és eredményei hozzájárulnak a kutatási kérdések és hipotézisek megfogalmazásához, az alkalmazott kutatási módszerek meghatározásához a feltérképezett kutatási úrkörülhatárolásával.

Kulcsszavak: tolmácsolás speciális fajtái, egyházi tolmácsolás, vallási kontextus, intertextualitás, formulaszerű elemek

1. Bevezetés

James S. Holmes 1972-ben Michael Mulkey (1967: 48) szavaival élve jelenti ki, hogy a tudomány fejlődését újabb és újabb, még fel nem tárt területek kutatása révén érheti el. Nemcsak Szabari (Szabari 2002: 79), hanem Alexieva (1997: 153) is Snell-Hornbyhoz hasonlóan fogalmazza meg a kérdést, hogy miért is van szükség tipológiára. Snell-Hornby szerint a kategorizálásra való hajlam az ember természetes hajlama, és minden tudományos fejlődés hajtóereje (Snell-Hornby 1988:

28). Ez is magyarázat arra, hogy mióta a tolmácsolástudományra önálló tudományágként tekinthetünk, a tudományterületen belül újabb és újabb részterületekre irányul a figyelem. Ilyen részterületek például a tolmácsolás speciális fajtái, amelyek csoportosítására számos tipológiát találunk a szakirodalomban, és a kutatások folyamatosak az egyes fajták sajátosságainak mind átfogóbb leírása érdekében (Setton 1999, Pöchhacker és Shlesinger 2007, Pöchhacker 2016, Jones 2002, G. Láng 2002, Szabari 2002, Horváth 2013, Seresi 2016b, Gheorghiu 2020).

Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Programjában 2009 és 2022 között fokozatot szerzett 54 PhD-hallgató közül nyolc foglalkozott tolmácsolástudományi kutatási területtel (Somos 2010, Bakti 2010, Tóth 2013, Sato 2014, Seresi 2016a, Rohonyi 2018, Puklus 2019, Szegh 2021, Móricz 2021), amelyek közül három vizsgálta a szinkrontolmácsolás (Bakti 2010, Tóth 2013, Rohonyi 2018), három a konferenciatolmácsolás (Somos 2010, Seresi 2016a, Móricz 2021), egy a telefonos, táv- és videókonferencia tolmácsolás (Seresi 2016a), egy a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás (Rohonyi 2018) sajátosságait. Ha a tolmácsolás kommunikációs helyzet szerinti speciális fajtáit tekintjük, a PhD-kutatások eddig a vállalati és üzleti tolmácsolásra (Sato 2014) és a bírósági tolmácsolásra (Puklus 2019) koncentráltak. A tolmácsolástudomány területén született magyar doktori disszertációk közül négy tekinti át a tolmácsolás tipologizálásának nemzetközi és hazai szakirodalmát, jellemzően a disszertáció kutatási céljainak megfelelően.

Az eddigi nemzetközi szakirodalom és a doktori disszertációk megközelítései alapján azonban körvonalazódni látszik két nagyobb csoportja azoknak a szempontoknak, amelyek szerint a tolmácsolás speciális fajtái kategorizálhatók. Az egyik megközelítés a tolmácsolás módjára, technikai körülményeire koncentrált (például konzekutív, szinkron-, szöveggel támogatott szinkron-, telefon-, táv-, vagy videókonferencia tolmácsolás), a másik inkább a tolmácsolási helyzetre, a kommunikációs eseményre és szereplőinek viszonyára (például üzleti, bírósági, egészségügyi, katonai, diplomáciai tolmácsolás). Ez utóbbi megközelítésben, véleményem szerint, az egyházi környezetben dolgozó tolmácsok munkája is a tolmácsolás egy speciális fajtája, tehát kutatásra érdemes terület a hazai tolmácsolástudományon és így a hazai fordítástudományon belül, hiszen többek között speciális terminológia és téma ismeretét követeli meg (Herbert 1952: 21), a tolmácsnak speciális elvárásoknak kell megfelelnie (Puklus 2019: 24–26), tisztában kell lennie az egyházi kontextus szokásaival, protokolljával, szertartásával, tehát a szituációs kontextussal (Horváth 2015: 38–39), annak nyelvi és nem nyelvi aspektusaival. A tanulmányban bemutatott próbakutatás eredményei tehát a tolmácsolás speciális fajtái közül az egyházi tolmácsolásra koncentrálnak, amellyel a hazai tolmácsolástudományi szakirodalom eddig nagyon keveset foglalkozott.

2. A tolmácsolás tipologizálásának rövid szakirodalmi áttekintése

2.1. A *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* tolmácsolásra vonatkozó címszavai

Ha a *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* három kiadását (Baker 1998, Baker és Saldanha 2009, 2020) összehasonlítjuk és megnézzük, hány címszót szenteltek az enciklopédiák a tolmácsolás speciális fajtáinak, azt látjuk, hogy a címszavak száma folyamatosan változott, illetve növekedett 1998, 2009 és 2020 között. Míg az 1998-ban és 2009-ben megjelent első és második kiadás öt címszóban, addig a harmadik kiadás 2020-ban már nyolc címszóban foglalkozik a tolmácsolással.

1. táblázat

A tolmácsolásra vonatkozó címszavak a Routledge Encyclopedia of Translation Studies három kiadásában

1. kiadás (1998)	2. kiadás (2009)	3. kiadás (2020)
Konferenciatolmácsok Nemzetközi Szövetsége (Association internationale des interprètes de conférence) (AIIC)	Közösségi tolmácsolás (Community interpreting)	Közösségi tolmácsolás (Community interpreting)
Közösségi tolmácsolás (Community interpreting)	Konferenciatolmácsolás (Conference interpreting)	Konferencia- és szinkrontolmácsolás (Conference and simultaneous interpreting)
Konferencia- és szinkrontolmácsolás (Conference and simultaneous interpreting)	Bírósági tolmácsolás (Court interpreting)	Dialógus v. közösségi tolmácsolás (Dialogue interpreting)
Bírósági tolmácsolás (Court interpreting)	Dialógus v. közösségi tolmácsolás (Dialogue interpreting)	Egészségügyi tolmácsolás (Healthcare interpreting)
Jelnyelvi tolmácsolás (Signed language interpreting)	Jelnyelvi tolmácsolás (Sign language interpreting)	Tolmácsolás jogi környezetben (Legal interpreting)
		Médiatolmácsolás (Media interpreting)

1. kiadás (1998)	2. kiadás (2009)	3. kiadás (2020)
		Nem professzionális tolmácsolás (Non-professional interpreting)
		Jelnyelvi tolmácsolás (Sign language interpreting)

A címszavak bővülése a kutatási terület bővülésére enged következtetni, annál inkább, mert mire a fordítástudomány enciklopédiájának harmadik kiadása megjelent, addigra már a tolmácsolástudomány enciklopédiája is napvilágot látott, a *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* (Pöchhacker 2015), amely messze túlszárnyalja a Baker és Saldanha szerkesztésében kiadott enciklopédiák tolmácsolásra vonatkozó címszavait. A tolmácsolás speciális fajtáit mód, kontextus és az alkalmazott technológia szerint is csoportosítja, amelyet a 2. táblázat foglal össze. A 2. táblázat második oszlopában már összesen negyven címszóval találkozunk, amelyek mind a tolmácsolás egy-egy módját, illetve speciális fajtáját jelölik, mutatva az egyes részterületek gyarapodását, ahol a sajátosságok kutatása az adott módra vagy kontextusra koncentrál. E címszavak között már megtaláljuk a vallási környezetben megvalósuló tolmácsolást is, mint önálló címszót.

2. táblázat

A tolmácsolása speciális fajtáira vonatkozó címszavak Pöchhacker Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies 2015. évi kiadásában

Címszavak tematikus csoportjai	Tolmácsolás speciális fajtáira vonatkozó címszavak
Mód	konzekutív-, dialógus-, relé-, jelnyelvi-, szimultán-, szöveggel támogatott szimultán t., beszéd tolmácsolása írásban, blattolás, transliteráció, t. siketnémáknak
Helyzet	üzleti t., közösségi t., konferencia-, tárgyalótermi t., diplomáciai t., katasztrófavédelmi t., film-, egészségügyi t., jogi t., média t., katonai t., hírt., talk show t., színházi t., bírósági t., menedékjogi k., t. konfliktus zónában, t. oktatási környezetben, mentális egészségügyi k., parlamenti k., gyermekgyógyászati k., rendőrségi k., börtön k., vallási k. ,
Technológia	gépi-, szimultán konzekutív-, telefon-, videó-táv-, videokonferenciatolmácsolás, videó relé szolgáltatás

Rövidítések: t=tolmácsolás, k=contextus

A tolmácsolástudomány neves kutatói (Harris 1994, Alexieva 1997, Pöchhacker 2016, Szabari 2002, Horváth 2013) foglalkoztak a tolmácsolás fajtáinak meghatározásával, a lekülönbözőbb szempontok alapján azonosított aspektusok, változók rendszerezésével. A tolmácsolás professzionálódásával, a különböző tolmácsolási fajták hatékonyságának és minőségének biztosítása érdekében megerősödött a tudományos érdeklődés az adott tolmácsolási fajtának leginkább megfelelő felkészülés, tolmácsolási mód(ok), segédeszközök, vagy akár tolmácsszemélyiség meghatározása iránt (Szabari 2002: 78).

2.2. Harris professzionális tolmácsolási taxonómiája

Harris (1994) a tolmácsolást a fordítás egy fajtájának tekinti, amely nem írásban valósul meg, hanem lehet vizuális nyelvi tolmácsolás (Visual Language Interpreting), illetve hang tolmácsolása (Voice Interpreting), vagyis szóbeli tolmácsolás (Oral Interpreting). Megkülönbözteti a professzionális fordítást (Professional Translation) a nem professzionális fordítástól (Non-professional Translation), és ezt a kettősséget a tolmácsolásra is kiterjeszti. Harris professzionális tolmácsolási taxonómiájában mód és funkció szerint tagolja tovább a jellemzőket. A tolmácsolás funkciója alatt öt funkciót jelöl meg: konferencia- (Conference), bírósági (Court), katonai (Military), közösségi (Community) és kísérő (Escort) tolmácsolást.

Harris taxonómiája számos, a tolmács munkáját meghatározó változót tartalmaz tükrözve a szóbeli nyelvi közvetítés komplex természetét. Ezek a változók, kategóriák egyfajta címkék, melyek közül választani kell, hogy az adott tolmácsolási módra, típusra alkalmazható-e vagy nem, tehát Harris rendszere nem jelenít meg az egyes kategóriák között átfedéseket, árnyalatokat, a kategóriák nem rugalmasak; az, hogy egy változó mennyire tipikus tagja egy kategóriának vagy többnek, nem jelenik meg Harris rendszerében.

2.3. Alexieva multiparaméteres tipológiája

Alexieva multiparaméteres tipológiája (1997), Harris taxonómiájához hasonlóan, figyelembe veszi a kommunikációs helyzetben az előadás módját és a kisegítő eszközök használatát, valamint szerepet játszanak benne a térbeli és időbeli viszonyok, a szövegtípus, valamint a kommunikációs esemény célja és résztvevői is. Alexieva tipológiájának kiindulópontja nem a kategória, hanem a prototípus, és számol a kommunikációs esemény kultúraspecifikusságával is. Rendszerében így egyszerre több paramétert is figyelembe vesz a tolmácsolási események jellemzősekor, mivel azok annyira eltérőek, annyira sok változó határozza meg őket, hogy merev kategóriákkal nem jellemezhetők. A prototípusra épülő taxonómiában az úgynevezett központi tagok, vagyis a prototípusok köré típuscsaládok csoportosulnak, a központhoz közelebb és távolabb álló, vagyis perifériás tagokkal, amelyek pozíciójuknak megfelelően egy kontinuum mentén azonosíthatók. Alexieva

tipológiájának egy másik meghatározó eleme a kulturális beágyazottság, mivel a tolmácsok nemcsak nyelvek, hanem kultúrák között is közvetítenek. A tolmácsolási események különböző paraméterei tehát különböző mértékben befolyásolják a kulturális beágyazottságot és viszont, a kulturális beágyazottság befolyásolja a paraméterek megjelenését és erőteljességét. A kulturális beágyazottság kontinuum az egyetemes és kultúraspecifikus paraméterek közt feszül.

2.4. Mire terjednek ki a tolmácsoláselmélet területei és dimenziói Pöchhacker szerint?

Az Alexieva tipológiájára jellemző sokoldalú megközelítés jellemzi Pöchhacker (2016) tolmácsolásfelfogását is. A tolmácsoláshoz kapcsolódó fogalmi dimenziók és paraméterek sokféleségét nem prototípusok köré rendezi, hanem horizontális skála mentén helyezi el. E skálák mentén jelöli ki azokat a területeket és dimenziókat, amelyek az elméleti és empirikus tolmácsoláskutatásban vizsgált jelenségek széles spektrumát mutatják be.

Pöchhacker a tolmácsolás gyakorlati aspektusait és kutatási területeit nyolc kontinuum: a médium, a szituáció, a mód, a nyelvek, a diskurzus, a szereplők, a tolmács és a probléma skálája mentén helyezi el. Ezek a kontinuumok horizontálisan és vertikálisan is értelmezhetők: egy adott skála egy adott pontján megjelenített paraméter, az alatta, illetve felette található kontinuum ugyanazon pontján található paraméterekkel kombinálva adja ki a különböző tolmácsolástípusokra jellemző paraméterek változatos készletét (Pöchhacker 2016: 24–25). Pöchhacker a tolmácsolást speciálisan meghatározó kommunikációs helyzetek közül a multilaterális konferenciát, a nemzetközi szervezeteket, a médiát, az oktatási környezetet, a bíróságot, a rendőrséget és az egészségügyi/közösségi kontextust jeleníti meg a tolmácsoláskutatás területeit és dimenzióit szemléltető nyolcas skálán.

Pöchhacker a tolmácsolás speciális fajtáit a különböző társadalmi interakciók, szituációk szerint is rendszerezi, a nyolcas skálához képest még több speciális fajtát említve. Ezek között már megjelenik a vallási környezetben (religious settings) megvalósuló tolmácsolás is az adminisztratív társadalmi kontextus halmaza alatt a hivatali, jogi és bírósági tolmácsolással egy csoportban, amelyekre inkább a társadalmakon belüli és erőteljesen intézményesült közeg a jellemző. E szerint a rendszer szerint a tolmácsolás speciális fajtáit egy társadalmon belüli és társadalmak közötti spektrum mentén helyezi el, megjelölve az interakció intézményesülésének mértékét is. A vallási tolmácsoláshoz viszonyítva például a spektrum ellenkező pontján helyezkedik el az expedíciók során megvalósuló tolmácsolás, amely társadalmak között előforduló, teljesen egyedi interakció, nem szabályozzák intézményi előírások. E két véglethez képest középen helyezkedik el például az üzleti tolmácsolás, amelyet bizonyos szinten egyedi, de ugyanakkor már intézményesült érintkezési formák is jellemeznek, valamint társadalmak között és társadalmon belül is jellemzően előfordulhat (Pöchhacker 2016: 15–16).

2.5. Milyen sajátosságok megfigyelésével jellemezhetők a tolmácsolás speciális fajtái?

Horváth számos munkájában foglalkozik a tolmácsolás egy speciális fajtájával, a bírósági tolmácsolással (2013, 2014, 2017). Módszere jó példa arra, hogy milyen változók megfigyelésével, leírásával határolja körül az adott speciális tolmácsolási fajta sajátosságait, így foglalkozik a bírósági tolmácsolás történetével, gyakorlatával, módjaival, alapelveivel és dilemmáival. Olyan szempontokat is figyelembe vesz, hogy mi jellemzi a bírósági tolmács munkáját, milyen tudásra és képességekre van szüksége, mi a tolmács szerepe a bírósági tárgyalásokon, valamint hogy létezik-e egyáltalán a bírósági tolmácsoknak szakmai szervezete, etikai kódexe, van-e képzés, amely kifejezetten erre a tolmácsolási fajtára készíti fel a tolmácsot, és az miként járul hozzá a felkészüléséhez. Horváth szempontjai tovább bővítik azoknak az aspektusoknak a körét, amelyeket érdemes figyelembe venni a tolmácsolás egy speciális fajtájának, így az egyházi tolmácsolásnak a jellemzése, leírása során.

A tolmácsoláskutatás mindazon szempontjának figyelembevételével és kiegészítésével, amelyek segítségével a szakirodalomban már leírást találunk a tolmácsolás egyes speciális fajtáinak ismérveiről, az egyházi kontextusban megvalósuló tolmácsolási események nyelvi és nem nyelvi sajátosságai is tovább vizsgálhatók, az ismeretek tovább mélyíthetők. A téma relevanciáját az is alátámasztja, hogy maga a Katolikus Egyház is a múlt században vezette be a helyi nyelvek használatát (Pio XII: 1943), ami szükségessé tette a fordítás és tolmácsolás gyakorlatát is beépíteni az egyházi kommunikációba, annak szakmai kérdéseivel azonban szisztematikusan még nem foglalkozott.

3. Az egyházi kontextusba ágyazott tolmácsolási esemény vizsgálata

3.1. A próbakutatás tudományos szemlélete és az eredmények elemzéséhez alkalmazott tolmácsolástudományi modellek, elméletek

Az egyházi kontextusban megvalósuló tolmácsolás vizsgálatában a leíró szemlélet határozta meg a kutatási módszerek megválasztását és a kutatási eredmények összegzését. A tolmácsolás gyakorlatban megnyilvánuló jelenségeinek megfigyelése által kívántam azokat a jellemző aspektusokat azonosítani, amelyek az egyházi kontextusra sajátosan jellemzők. A tolmácsok beszédprodukciónak elemzése alapján kívántam a tolmácsolástudományban már elért eredmények és modellek segítségével következtetéseket levonni, és ahol a következtetésekhöz nem támaszkodhattam biztos alapokra, ott a további kutatási lehetőségeket meghatározni.

A vizsgálatoknál fontos kiindulópont volt Reiss fordításközpontú szövegtipológiája (Reiss 1986), mely a szövegetek domináns funkciójuk szerint kategorizálja, ami lehet ábrázoló, kifejező vagy felhívó funkció. Az ábrázoló funkciót betöltő szövegek tartalomközpontú szövegek, a kifejező funkció a formaközpontú szöve-

gekre jellemző, a felhívó funkció pedig a funkcióközpontú szövegekre. E három kategória egészül ki még az audio-mediális szövegek kategóriájával. Az esettanulmányban vizsgált beszédben a felhívó, meggyőző funkció dominált, amikor a fordító feladata Reiss szerint leginkább ennek a funkciónak, kommunikációs szándéknak a megvalósítása.

A megfigyelt tolmácsolási esemény nyelvi példáinak vizsgálatához Gile gravitációs modellje (Gile 1995) és Chernov valószínűség előrejelzés modellje (2004) volt a legalkalmasabb. Gile gravitációs modellje a nyelv aktív és passzív ismeretét egy gravitációs rendszerrel modellezi, amelyben a röppályán szavak és szabályok találhatóak mind az aktív zónában, mind a passzív zónában. Minél közelebb találhatóak a szavak és a szabályok a rendszer középpontjához, annál könnyebben hozzáférhetőek, és ez igaz akkor is, ha egy adott szakterületre, tudományra fókuszálunk, tehát a röppályán meghatározhatunk egy körülhatárolt szektort.

Gile-hez hasonlóan Chernov elméletében is fontos szerepet játszik, hogy a tolmács háttértudásának köszönhetően mennyire ismeri azt a kommunikációs kontextust, amelyben éppen dolgozik (Chernov 2004: 57). Többek között ez a kontextuális háttérismeret is befolyásolja a szinkrontolmácsolás egyik legalapvetőbb kognitív folyamatát, az anticipációt. Az anticipáció során a tolmács információs csúcsokat, csomópontokat azonosít a forrásnyelvi szövegben, amelyek a diskurzus még el nem hangzott szegmensei valószínű kimenetelének előrejelzésében segítik (Chernov 2004: 171), így a mondat elején képes a mondat végét előre jelezni, anticipálni, kognitív energiáit átcsoportosítani a beszédpercepció és a beszédprodukciónak között.

A beszédpercepcióra és beszédprodukciónak fordított kognitív erőfeszítéshez kapcsolható Heltai definíciója a formulaszerű lexikai elemek meghatározására, amely szerint ezeket a formulaszerű lexikai elemeket „a mentális lexikon egységként raktározza és hívja elő, így feldolgozásukhoz kisebb erőfeszítésre van szükség: a beszélőnek is könnyebb egy állandósult szókapcsolatot felidéznie, mint egy újszerű szókapcsolatot kigondolnia, és a hallgató is könnyebben azonosítja az állandósult szókapcsolatokat” (Heltai 2010: 183). Ebben a próbakutatásban a vizsgált nyelvi elemek többsége bibliai idézet, amelyek gyakran szállóigeként, állandósult lexikai elemként rögzülnek a kognitív környezetben.

A bibliai utalások, idézetek, de akár más formulaszerű elemek megalkotása nem elvárás a szinkrontolmácsolás munkájában, legfőképpen akkor nem, ha nem az A nyelvükre, hanem a B nyelvükre dolgoznak. Mind Seleskovitch és Lederer (1989), mind G. Láng (2002) részletesen kifejtik, hogy a tanult nyelven a kifejezőképesség az anyanyelvhez képes csökken, a beszédprodukciónak több kognitív erőfeszítést igényel, a szófordulatok többször az anyanyelv interferenciájának hatása alatt születnek. Bár a tolmács anyanyelvén mélyebben megérti a forrásnyelvi szöveget, nagyobb valószínűséggel felismeri a kulturális utalásokat, azokat visszaadni azonban szinte lehetetlen a tanult idegen nyelven, a tolmács B munkanyelvén. Erre akkor van esélye, ha az adott idegen nyelven olyan stabil és aktív az adott lexikai elem ismerete, hogy azt könnyen aktivizálja a mentális lexikonból, ellenkező esetben túl sok kognitív energiát fordít annak előhívására vagy újraalkotására.

ra, s ha mégis megkísérli a lexikai egység megalkotását, fennáll annak a kockázata, hogy az a célnyelven idegenül hangzik.

3.2. Vallási, egyházi kontextusban megvalósuló tolmácsolás empirikus kutatása

A vallási tolmácsolásra vonatkozóan az elmúlt évtizedben egyre nagyobb figyelem irányult a tolmácsolástudományon belül, mind az elméleti szakirodalmi publikációkban, mind az empirikus kutatásokban. Míg az Európai Fordítástudományi Társaság (EST – European Society for Translation Studies) 2010-ben tartott 6. Kongresszusának programjában egyetlen előadás foglalkozott vallási szövegek fordításával (Alves Filho 2010), a 2013-ban Germersheimben megtartott 7. Kongresszus és az Aarhusban megtartott 8. Kongresszus már külön panelbeszélgetést szentelt a vallási fordításnak és tolmácsolásnak (Downie és Karlik 2010, Hokkanen és Downie 2016). A vallási, egyházi tolmácsolás területén egymás után jelennek meg publikációk, amelyek empirikus kutatási eredményekről is beszámolnak (Salawu 2010, Hokkanen 2012, 2017a, 2017b, Sing'oei Biamah 2013, Balcı Tison 2016, Hild 2017, Da Silva, Soares, Esqueda 2018, Tekgül 2020, Mlundi 2021). Ezek az empirikus kutatások különböző vallási felekezetek tolmácsolási eseményein, változatos nyelvpárokra vonatkozóan, a legkülönbözőbb módszerek alkalmazásával vizsgálják olyan tolmácsolási eseményeket, amelyeken túlnyomórészt tolmácsolók képzettséggel nem rendelkező önkéntes tolmácsok végeznek nyelvi közvetítést. A 3. táblázat olyan vallási tolmácsolási események vizsgálatára hoz példákat, amelyeket az elmúlt évtized során publikáltak.

A 3. táblázatban feltüntetett empirikus kutatásokban leggyakrabban alkalmazott kutatási módszer a terepen végzett megfigyelés, jegyzeteléssel, hang- illetve képanyag rögzítésével, amely lehet fotó, de videófelvétel is. A felvételek segítségével a kutatók átiratokon szövegelemzést végeztek, amelyek az esetek többségében szemantikai, lexikai eltéréseket tártak fel. Hangsúlyos szerepet kapott ezekben a kutatásokban mint kutatási módszer, a félstrukturált interjú és a kérdőíves felmérés a megrendelőkkel, jellemzően az adott felekezet képviselőjével, a lelkésszel, ezen kívül a tolmácsokkal, valamint a gyülekezet tagjaival, a hívekkel. A kutatási eredmények olyan aspektusokra fókuszáltak, mint a tolmácsok nyelvismerete, képzettsége, felkészülése, a tolmácsolás iránya, a lexikai nehézségek és a kulturális háttértudás, a tolmácsolás módja és a tolmácsolás külső segédeszközei, mint írott szövegek, bibliafordítások, technikai felszerelés, valamint a tolmácsolt beszéd típusa. Kiemelt szerepet kapott ezekben a vizsgálatokban a tolmács státusza és szerepe a kommunikációs eseményben, hiszen a legtöbb esetben képzettség nélküli, önkéntes tolmácsokról van szó, akik viszont a vallási kontextust alaposan ismerik, így szerepük elfogadott a tolmácsolási esemény résztvevői számára.

A 3. táblázatban nem találunk olyan empirikus kutatást, amely a katolikus egyház vallási eseményein zajló tolmácsolási eseményt vizsgálna, de olyan eredményeket sem, amelyek a hazai egyházi tolmácsolásra vonatkoznának, annak ellenére, hogy

Magyarországon is élő gyakorlat a nyelvi közvetítő közreműködése vallási eseményeken. A tanulmányban bemutatott próbakutatás erre, a hazai tolmácsoláskutatásban még nem vizsgált területre kívánja irányítani a figyelmet; a hazai egyházi tolmácsolásra, olasz–magyar és angol–magyar nyelvpárokban.

3.3. Az egyházi tolmácsolásra vonatkozó próbakutatás relevanciája

A próbakutatás elvégzésének aktualitását a 2021. szeptember 5–12. között Budapesten megrendezett Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus (NEK) adta, ahol egy hét alatt közel 50 beszéd tolmácsolására került sor összesen hat nyelvre, magyarra, angolra, olaszra, franciára, németre és spanyolra. A beszédek videófelvelelei az esemény hivatalos közösségi videomegosztó oldalán¹ mind a hat nyelvi változatban nyilvánosan elérhetők, így a tolmácsolás elemzésére az anonimitás biztosításával, a személyes kapcsolatteremtésből eredő elfogultság minimalizálásával kerülhetett sor, mindamellett, hogy a tolmácsok munkakörülményeit sem befolyásolta a megfigyelés ténye. Ezen internetes oldalon elérhető videóanyagok biztosították a próbakutatásként elvégzett esettanulmányomhoz a vizsgálati korpuszt, egyúttal magában rejtve a korpusz további bővítésének lehetőségét is a kutatások folytatására, bővítésére. A vizsgált tolmácsolási esemény és a párhuzamos korpuszba összegyűjtött szövegek római katolikus egyházi környezetben elhangzott beszédekből állnak.

4. A próbakutatás célja és kutatási kérdései

A próbakutatás célja bemutatni azokat a nyelvi és nem nyelvi sajátosságokat, amelyek az egyházi kontextusban a tolmácsok munkáját jellemzik a katolikus egyházra vonatkozóan.

A kutatási cél elérése érdekében a próbakutatás fő kutatási kérdésében arra kerestem a választ, hogy milyen problematikus területekre világít rá a tolmácsok teljesítménye (lexikai, szakterületi, terminológiai, kulturális felkészültség). Arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy melyek azok az egyházi kontextust egyértelműen tükröző nyelvi elemek, amelyeket elhagytak, nem fordítottak le vagy behelyettesítettek a tolmácsok.

A vizsgálatok megkezdése előtt saját szakmai tapasztalatokból, valamint a tolmácsolás speciális fajtáit leíró szakirodalomból (Harris 1994, Alexieva 1997, Pöchlhacker 2016, Baker és Saldanha 2009, 2020, Horváth 2013, Puklus 2019) kiindulva azt feltételeztem, hogy a tolmácsok munkáját jelentős mértékben befolyásolja a vallási, egyházi kontextus, a speciális terminológia, az összetett kulturális háttér és az egyházi, vallási kommunikáció sajátos célja.

¹ <https://www.youtube.com/c/52ndInternationalEucharisticCongress?app=desktop>

3. táblázat

A vallási tolmácsolás empirikus kutatása 2010 és 2021 között

Publikálás éve	Kutató neve	Alkalmazott módszer	Nyelvi irányok	Tolmácsolási mód	Tolmács státusza	Szövegtípusok	Felekezet	Ország
2010	Karlik, J.	tolmácsolási szövegek hang- és videórögzítés utáni kvalitatív vizsgálat, interjú, kérdőíves felmérés	angol–mandzsa	rövidszakaszos konzekutív, blattolás	képzettség nélküli kétnyelvűek	bibliai szakaszok	Metodista Egyház	Gambia
2010	Salawu, A.	megfigyelés, kérdőíves felmérés, adatok kvantitatív és kvalitatív elemzése	kétirányú angol–joruba	konzekutív	képzettség nélküli kétnyelvűek	prédikációk	keresztény (felekezet megadása nélkül)	Nigéria
2012	Hokkanen, S.	megfigyelés, jegyzetelés, beszélgetések tolmácsolással	finn–angol	szinkron-tolmácsolás	képzettség nélküli önkéntes	szóbeli imák, énekek, prédikációk, tanúságtételek, rövid beszédek	Pünkösdista Egyház	Finnország
2013	Sing'oei Biamah, J. J.	megfigyelés, hangrögzítés, kérdőíves felmérés, interjú	angol–szuahéli	–	–	prédikációk	keresztény (felekezet megadása nélkül)	Kenya
2016	Balcı Tison, A.	etnográfiai és autó etnográfiai megfigyelés, kvalitatív szövegelemzés, félstrukturált interjú, kérdőíves felmérés	kétirányú angol–török	konzekutív, szimultán	önkéntes, képzettség nélküli és képzett tolmács	prédikációk	Evangelikus Egyház	Törökország

2017	Hild, A.	megfigyelés, hang- és videórögzítés, felstruktúrált mélyinterjú, kérdőíves felmérés	angol–német	–	képzettség nélküli önkéntes	proféciák, prédikációk, gyógyítások, zenei események	Pünkösdista Egyház	Svájc
2017	Hokkanen, S.	auto-etnográfiai megfigyelés	finn–angol	szinkrontolmácsolás, szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás	képzett önkéntes	szóbeli imák, énekek, prédikációk, tanúságtételek, rövid beszédek, konferencia előadások	Pünkösdista Egyház és Lutheránus Egyház	Finnország
2017	Hokkanen, S.	auto-etnográfiai megfigyelés	finn–angol	szinkrontolmácsolás	képzett önkéntes	szóbeli imák, énekek, prédikációk, tanúságtételek, rövid beszédek	Pünkösdista Egyház	Finnország
2018	Da Silva, I. A. L., Soares, E. B., Esqueda, M.D.	kérdőíves felmérés folyamatközpontú kísérlet	kétirányú angol–portugál	rövid- és hosszúszakaszos konzekutív jegyzeteléssel	képzettség nélküli önkéntes / fordítóhallgatók	beszédek, imák	Evangelikus Egyház	Brazília
2020	Tekgül, D.	etnográfiai megfigyelés	kétirányú örmény–török	szinkron- és összekötő tolmácsolás,	képzettség nélküli önkéntes	prédikációk, templomi énekek, áldások	Örmény Református Egyház	Törökország
2021	Mlundi, S.	megfigyelés, interjú, kérdőív, fókuszcsoporthozos vita	angol–szuahéli	–	képzettség nélküli önkéntes	prédikációk	Karizmatikus és Pünkösdista Egyház	Tanzánia

5. Az esettanulmány előzményei, a vizsgálati korpusz

Az esettanulmányként elvégzett próbakutatáshoz a NEK hivatalos programkiadványa alapján rendszerezve digitális adatbázist hoztam létre az esemény hivatalos közösségi videómegosztó oldalán elérhető videóanyagokból. A rendezvényen biztosított hat nyelvi változat közül minden beszéd esetén a magyar, az olasz és angol nyelvi változatot vizsgáltam, a francia, német és spanyol változatok nem képezték a vizsgálati korpusz részét. Így egyszerre egy párhuzamos és egy többnyelvű korpuszt is kiadtak az összegyűjtött szövegek, nyelvenként 48, összesen 144 különböző hosszúságú szöveggel. Ez lehetővé teszi nemcsak a forrásnyelvi és a célnyelvi tolmácsolt beszédek, hanem a két célnyelvi beszéd összehasonlítását is. Az így létrehozott korpuszt a *NEK korpusz* elnevezéssel láttam el, és az előadásoknak megfelelően 48 alkorpuszra osztottam, minden alkorpuszban egy magyar, egy olasz és egy angol nyelvi beszédváltozattal. Az alkorpuszokat az előadók nevével azonosítottam.

A NEK korpusz 48 beszéde közül egyet választottam ki a próbakutatáshoz, Bőjte Csaba ferences szerzetes beszédét (Bőjte Csaba alkorpusz) az alábbi szempontok alapján:

- a beszédben forduljanak elő olyan nyelvi elemek, amelyek az egyházi kontextusra jellemzők és amelyek fordításánál a különböző tolmácsok eltérő megoldást alkalmaznak,
- spontán élő beszéd legyen, amelyben az előadó nem előre megírt beszédet olvas fel papírból,
- a tolmácsoknak nem áll rendelkezésre a beszéd írott változata sem az előadás nyelvén, sem a célnyelven.

A kiválasztási szempontok azt a célt szolgálták, hogy egyértelműen egyházi kontextusra jellemző beszéd legyen a vizsgált szöveg, a tolmácsolás módja és körülményei a lehető legnagyobb bizonyossággal zárják ki a külső segédeszközök használatának lehetőségét.

Az egyházi kontextust biztosította egyrészt maga a rendezvény jellege, a forrásnyelvi előadó személye, a hallgatóság összetétele és a beszéd típusa. Az előadó egy ferences szerzetes pap volt, hallgatósága pedig jellemzően az egyházi rendezvényen részt vevő hívek. A beszéd típusa a prédikáció és tanúságtétel egyfajta keveréke volt, tartalmazott szabad bibliai idézeteket, utalásokat a katolikus egyház szentjeire, valamint formulaszerű liturgikus szövegeket, egy imádságot és egy áldást. A forrásnyelvi beszélő előadásmódja alapján feltételeztem, hogy a tolmácsok nem készülhettek fel a beszédből előre, tehát a beszédprodukciójukban vizsgált nyelvi elemeket saját mentális lexikonjukból hívhatták elő, és nagy valószínűséggel külső segédeszköz használatára sem volt lehetőségük, hacsak a kabin-társ nem segített, mivel kognitív kapacitásukat a forrásnyelvi beszéd tempója és számos más változója vehette igénybe. A magyar anyanyelvű forrásnyelvi előadó

beszédtempója kifejezetten gyors volt, regisztere és kiejtése az erdélyi tájszólás jellegzetességeit is magán viselte – s ahogy az (1)-(3) példák is szemléltetik – szokatlan és meglepő kollokációkat alkalmazott a beszéd hallgatóságra gyakorolt hatásának növelése érdekében, amelynek egyik legfontosabb eszköze a humor volt és a bibliai történetek párbeszédes formában történő, dramatizált felidézése.

- (1) „S mert eljönni karácsony éjszakáján, egyedül, zöldmezős beruházás, nem? 3 kg 20 dkg. Nem is volt teljesen szobatiszta”
- (2) „Jézus [...] írt egy nagy pályázatot az Európai Unióhoz a világ megváltásának infrastrukturális fejlesztéséért.”
- (3) „És akkor logikusan, jól dömöcskölik és megmossák és kinek ne esne jól.”

A tolmácsok magyar anyanyelvűek voltak, tehát nem az A nyelvükre dolgoztak, ami megnehezítette (Seleskovitch és Lederer 1989) az egyházi kontextusra jellemző intertextuális utalások, idézetek, formulaszerű nyelvi elemek (Heltai 2010) megalkotását a célnyelvi beszédprodukción.

A kiválasztási szempontok és a videófelvétel biztosították, hogy valóban direkt szinkrontolmácsolási munkát vizsgáljon az esettanulmány, ugyanis a NEK korpuszon belül számos olyan alkorpusz található, amelyek esetén relétolmácsolás és blattolás befolyásolta a tolmácsolási folyamatot.

A próbakutatás tehát egy többnyelvű, ugyanakkor párhuzamos korpuszra támaszkodott, amelyben a magyar forrásnyelvi beszédet és annak olasz, illetve angol célnyelvi változatát vizsgáltam. A forrásnyelvi beszéd időtartamát tekintve 62 perces élő, spontán beszéd volt, amelyet az előadó anyanyelvén, magyarul mondott el. A videófelvételen egyértelműen látszik, hogy a forrásnyelvi beszélő nem papírra lejegyzett, előre elkészített beszédet mond, illetve olvas fel, hanem teljesen spontán beszél. Így teljes bizonyossággal kijelenthetjük, hogy a tolmácsok sem rendelkezhetek a forrásnyelvi beszéd írásos változatával, azt előzőleg nem fordíthatták le írásban a kívánt célnyelvre, és azt papírból nem is olvashatták a tolmácsolási esemény során, tehát biztosan szinkrontolmácsolási munkát vizsgál az esettanulmány. A teljes 68 perces hanganyag elején kb. 4 percen és végén kb. egy percen a moderátor információközlő, papírból felolvasott beszéde hallható, amely a vizsgálati korpusznak nem része.

A próbakutatás Bójte Csaba alkorpuszának jellemző paramétereit a 4. táblázat foglalja össze, és azt mutatja, hogy mind az olasz, mind az angol tolmácskabinban 2-2 tolmács dolgozott, akik mind magyar anyanyelvűek voltak. A tolmácsok anonimitása érdekében O1, O2 és A1, A2 jelekkel kódoltam a tolmácsokat. A tolmácsok szakmai felkészültségére vonatkozóan nem állnak rendelkezésre pontos és megbízható háttérinformációk, ezért az alkorpusz ezen változók vizsgálatára nem volt alkalmas. Az O1 tolmács összesen 66 percet, az O2 tolmács 2 percet tolmácsolt a 68 percből. Ezzel szemben az angol szinkrontolmácsok többször is váltották egymást. A korpuszok terjedelmét a szavak számában is meghatároztam.

4. táblázat
Böjte Csaba alkorpuszának jellemző paraméterei

Böjte Csaba beszéde			
A beszéd nyelve	magyar	olasz	angol
A beszéd időtartama	68 min	68 min	68 min
A beszélő anyanyelve	magyar anyanyelvű előadó	magyar anyanyelvű tolmács O1 magyar anyanyelvű tolmács O2	magyar anyanyelvű tolmács A1 magyar anyanyelvű tolmács A2
Munkamegosztás a tolmácskabinban	–	66 min + 2 min	22 min + 21 min + 5 min + 18 min + 2 min
A korpusz terjedelme szavakban	6780 szó	5345 szó	6871 szó

6. Az esettanulmány módszertana, a kutatás korlátai

Az esettanulmány vizsgálati korpuszának bemutatásánál figyelembe vett szempontok alapján kiválasztott élő spontán beszéd videófelvételéből metaadatokkal ellátott átiratokat készítettem mind a három nyelvi változatban. Az átiratokban az egyházi kontextusra jellemző nyelvi és nem nyelvi elemeket igyekeztem azonosítani mind a forrásnyelvi, mind a célnyelvi beszédekben, amelyek elsősorban intertextuális utalások voltak bibliai helyekre, a szentek hagyományaira, valamint liturgikus cselekményekhez kapcsolódó szövegek, mint például egy ima és egy áldás formula. A következő lépésben ezeket a nyelvi és nem nyelvi elemeket hasonlítottam össze nemcsak a forrásnyelv és a célnyelv, hanem a két célnyelv viszonylatában is, és az eltérések, valamint azonosságok alapján kíséreltem meg az egyházi tolmácsolás sajátosságainak megnyilvánulásait azonosítani.

A kutatás módszertana kizárólag a kutatási korpusz vizsgálatára, a nyelvi elemek megfigyelésére korlátozódott, így a jelenségek okainak mélyebb feltárására – amire a tolmácsokkal végzett interjúk jelentenék a megfelelő kutatási módszert – nem nyújtott lehetőséget. Így az esettanulmány nem terjedhetett ki olyan kérdések megválaszolására, hogy a tolmácsok használtak-e, és ha igen, milyen technikai segédeszközöket, képzett tolmácsok voltak-e vagy nem, milyen volt a tolmácsok együttműködése a tolmácskabinban, mennyire lehettek az adott beszéd tolmácsolása idején frissek vagy fáradtak, dolgoztak-e már a nap folyamán másik tolmácsolási eseményen és mennyit, milyen előzetes tájékoztatást kaptak a szervezőktől az elhangzó beszédekkel, azok tartalmával kapcsolatosan, meg kellett-e felelniük például olyan elvárásnak, hogy mely bibliafordítás alkalmazása elvárás az eseményen.

7. A vizsgálat eredményei

A spontán élőbeszéd átiratainak elkészítése után számszerűsíthetővé vált a beszéd szószáma, amely a magyar forrásnyelvi szöveg esetén 6780 szó, az olasz tolmácsolt célnyelvi szöveg esetén 5345 szó, míg az angol tolmácsolt célnyelvi szöveg esetén 6871 szó, mindhárom nyelvi változat esetén azonos időtartam, 68 perc alatt. Mivel mindkét tolmácskabin esetén megfigyelhető volt nemcsak szavak vagy mondatrészeket, hanem egybefüggő szövegrész kihagyása, vagy külső körülménynek köszönhető kimaradása, a szavak számának összehasonlítása csak óvatos következtetésekre ad lehetőséget. Az olasz tolmácskabin esetén egy 84, az angol tolmácskabin esetén egy 736 és egy 68 szó hosszúságú forrásnyelvi szövegrészhez nem volt lehetőségem célnyelvi megfelelőt rendelni, aminek okait a tolmácsokkal készített interjú módszerének támogatása nélkül végzett korpuszalapú vizsgálatok nem tárhatták fel, azonban hozzájárultak a további kutatások irányának feltérképezéséhez, valamint a szükséges módszerek megválasztásához.

7.1. A tolmácsok együttműködése a kabinban

A forrásnyelvi és célnyelvi beszédek teljes terjedelmét felölelő átiratok elkészítése lehetővé tette a tolmácsok együttműködését megfigyelni a tolmácskabinban az időbeosztás és a váltások tekintetében. Az erre vonatkozó adatokat a 4. táblázat negyedik és ötödik sorai szemléltetik. Az adatok alapján megállapítható, hogy mindkét nyelvi kabinban két-két tolmács dolgozott, az olasz tolmácskabinban a munkamegosztás jelentős mértékben eltért az angol tolmácskabinban dolgozó tolmácsokétól.

Az olasz nyelvi kabinban a kezdő pillanattól dolgozó O1 tolmács a 66. percig tolmácsolt. Bár a 27. percben az olasz beszéd közben magyar nyelven elhangzik, hogy „*jelzek majd*”, biztosan nem lehet kijelenteni, csak feltételezhető, hogy a kabintársa jelezhette felé az idő múlását, miszerint túl voltak a szinkrontolmácsolás gyakorlatának megfelelő kb. 20 perces időintervallumon (Nolan 2005: 4, Sere-si 2019: 141), és kész átvenni a mikrofont. Az O1 tolmács azonban folytatta a tolmácsolást, egészen a forrásnyelvi beszélő előadásának végéig. Így az O2 tolmács mindössze bő 1 percet dolgozott, amikor már a moderátor beszélt a színpadon.

Az olasz nyelvi tolmácskabinnal szemben az angol nyelvi szinkrontolmácsok többször is váltották egymást. A 22. perc végéig az A1 tolmács dolgozott, majd „hirtelen” váltottak. A váltás azért mondható hirtelennek, váratlanak, mert nem egy gondolati egység végén, vagy a forrásnyelvi beszélő egyik beszédszünetében következett be, hanem egy célnyelvi mondat közepén. Ezzel szemben az A2 tolmács által tolmácsolt második, 21 perces szakasz után a váltás egy hosszabb forrásnyelvi beszédszünetben következett be, amikor a közönség tapsolt. Ezt a váltást azonban 5 perc tolmácsolás nélküli szakasz követte, amikor a forrásnyelvi előadó magyar nyelvű beszéde hallatszott, majd az A1 tolmács tolmácsolása 18 percen át. A tolmácsolási eseményt az A2 tolmács 2 perces szakasza zárta.

A tolmácsok együttműködése a kabinban annyiban releváns változója az egyházi tolmácsolásnak, amennyiben rávilágít a megrendelő elvárásait meghatározó prioritásokra, amely szerint a tolmácsokkal szemben támasztott elvárások között meghatározó szerepe van a vallási meggyőződésnek, tehát elfogadható a nem professzionális tolmács alkalmazása, ha katolikus, de legalább keresztény, és nyelvtudásán túl az egyházi terminológiában, kontextusban megfelelően jártas.

7.2. Az egyházi kontextus, terminológia és kultúra szerepe a tolmács munkájában

Az egyházi kontextus, terminológia és kultúra sajátosságai több ponton is vizsgálhatók a Bőjte Csaba alkorpusz forrásnyelvi szövegében, annak nyelvi és nem nyelvi vonatkozásaiban egyaránt, amelyek közül az intertextuális utalásokra és kulturális háttérre fókuszáltam. Bár a forrásnyelvi előadó papír nélkül, spontán beszélt, előadása számos intertextuális utalást tartalmazott a Szentírásra vonatkozóan. Az egyházi kommunikációnak markáns jellemzője a tanítás, a hallgatóság meggyőzésének szándéka (Alexieva 1994: 183). Bőjte Csaba ferences szerzetes is, mint a Katolikus Egyház képviselője, a tanítás és meggyőzés szándékával tartott tanúságtételt. A tanúságtételben a beszélő különböző témákat érinthet, de a lényeg mindig ugyanaz, tanúskodni Isten jelenlétéről az életében. Az ilyen jellegű beszédeknek nemcsak az előadásmódja, megkapó stílusa vagy retorikai fordulatai adják a meggyőző erejét, hanem az abban elhangzó állítások alátámasztása a hallgatóság által is ismert és elfogadott szentírási hivatkozások segítségével. Ezek a hivatkozások a beszélő felkészültségétől, ill. az adott előadás kontextusától, valamint a hallgatóságtól is függően történhet abszolút pontossággal, a bibliai hely, akár a bibliai fordítás pontos megjelölésével, de történhet ennél lényegesen szabadabb módon is.

7.2.1. Intertextualitás a Bőjte Csaba alkorpuszban

Bőjte Csaba, mivel laikus hívőknek címezte a beszédét és nem felkészült teológusoknak, valamint szabadon beszélt és nem írásban előkészített szöveget olvasott fel, a bibliai hivatkozásokat nem idézte szó szerint, nem fűzte az idézetek végéhez a pontos bibliai hely megjelölését. Felmerülhet a kérdés, hogy akkor miként valósul meg a bibliai utalás, ha nem idézetek segítségével. Ilyen esetekben intertextuális utalásról beszélhetünk, tehát az előadó a szövegben egy másik szövegre utal, a hivatkozott szöveg egy részét a saját szövegébe illeszti, így az üzenet szerves részévé válik. Az intertextualitás terminust Tolcsvai (2007: 491) definíciója szerint használom, miszerint a latin eredetű terminus a nyelvtudományban és irodalomtörténetben a szövegek köziségét jelenti, vagyis olyan jelenség, amikor egy már meglévő szöveg valamely részlete kisebb-nagyobb átalakítással beépül egy másik szövegbe. Az intertextuális utalás csak akkor tudja betölteni a funkcióját, ha a befogadó is akként értékeli, vagyis felismeri az utalást. Ezért nagyon fontos, hogy a kulcsszavak, alapvető fogalmi kapcsolatok felismerhetők legyenek.

Böjte Csaba beszéde számos szabadon idézett bibliai utalást tartalmazott, amelyek az egyházi tolmácsolásnak meghatározó nyelvi és kulturális jellemzői. Ez a sajátosság nemcsak nehézséget okozhat a tolmács számára, hanem lehetőséget is munkája minőségének növelésére, ha akár lexikai, akár technikai felkészültsége vagy háttérismeretei, esetleg kabintársa együttműködése lehetővé teszi számára ezeknek az utalásoknak a felismerését és a megfelelő célnyelvi elemek használatát, amelyek a célnyelvi hallgatóságot is segítik az intertextuális utalás felismerésében.

A bibliai utalások azonosítása után megkerestem azok pontos bibliai megfogalmazását mindhárom nyelven. Minden esetben olyan bibliafordítást választottam, amelyek a Katolikus Egyház által hivatalosan elfogadott, leginkább használt fordítások, és a mai nyelvvezetkez legközelebb állnak. Ezen szempontok alapján a magyar nyelvű bibliai idézeteket a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia hivatalos honlapja Szentírásolvasó menüpontja alatt elsőként megadott Szent István Társulati Bibliát választottam, az olasz nyelvű Biblia esetén az Olasz Püspöki Konferencia által jóváhagyott kiadást, az ún. Bibbia CEI 2008-t, míg az angol nyelvű Biblia az Új Amerikai Biblia az Egyesült Államok Katolikus Püspökeinek Konferenciája által jóváhagyott kiadását. Az internetes bibliai szöveg alkalmazása az ellenőrizhetőséget és így a vizsgálatok megbízhatóságát, hitelességét is biztosítja.

7.2.2. *Bibliai utalások a Böjte Csaba alkorpuszban*

A (4), (5), (6) példákban olyan intertextuális utalásokat figyelhetünk meg, amelyek szemléltetik a forrásnyelvi beszélő szándékát, miszerint a Bibliára hivatkozva kívánja alátámasztani mondandóját. Saját szavaival reprodukálja a bibliai mondatokat, amelyek a kulcsszavaknak és azok egymáshoz való viszonyának köszönhetően világossá teszik a szentírási forrást, ezzel lehetővé téve azt, hogy a hallgatóság felismerje a bibliai helyet. A vastagítás az intertextuális kapcsolatot biztosító kulcsszavakat jelöli a forrásnyelvi szövegben (FNYSZ) és azok megfelelőit ugyanannak a bibliai helynek az adott célnyelvű bibliai szövegekben.

A példákban azt is megfigyelhetjük, hogy ezek a kulcsszavak a célnyelvi szövegekben is azonosíthatók, és ugyanúgy betöltik az intertextuális kapcsolatteremtés funkcióját, segítik a befogadót felismerni a bibliai utalást. A tény, hogy az intertextuális utalások tulajdonképpen szabad idézései a bibliai passzusnak, tehát a szavak, ill. a mondat szintjén eltérhetnek az eredeti bibliai szövegtől, annak vizsgálatára ad lehetőséget, hogy a tolmács mire támaszkodik inkább: az éppen elhangzó beszéd szavaira, vagy a bibliai passzus szavaira. Ha a tolmács az éppen elhangzó szavakra, mondatösszetételére koncentrál, és azt hűen igyekszik lefordítani, bár a forrásnyelvi beszédben egy szabad idézés van, a célnyelvi szövegben ez már „csak” tolmácsolt szöveg, a szabad idézés nem valósul meg, mivel a tolmács nem a Biblia szövegéből hívja elő a szavakat. Ennek több oka is lehet:

- (1) a tolmács nem ismeri fel, hogy bibliai szövegre támaszkodik a forrásnyelvi szöveg,

- (2) a tolmács bár felismeri, hogy bibliai szövegre támaszkodik a forrásnyelvi szöveg, azonban annak célnyelvi változatának ismerete nem annyira elmélyült, hogy azt spontán és tudatosan elő tudja hívni, kognitív kapacitása erre nem tartalmaz erőforrást,
- (3) a tolmács bár felismeri, hogy bibliai szövegre támaszkodik a forrásnyelvi szöveg, azonban nem ítéli szükségesnek az eredeti bibliai passzust pontosan előhívni, hiszen a forrásnyelvi beszélő sem idézi pontosan.

Az első két ok szemléltetésére Gile gravitációs modellje lehet a legalkalmasabb, amely egy centrális rendszerbe helyezi el a lexikai egységeket és nyelvi szabályokat attól függően, hogy mennyire hozzáférhetőek, aktivizálhatóak a tolmács beszédértésében és beszédprodukciónak (Gile 1995: 218).

Ezzel szemben a példák között találunk arra esetet, amikor a tolmács eltér az éppen elhangzó forrásnyelvi szövegtől, és az adott passzus bibliai kifejezéséhez közelebb álló megoldást alkalmaz. Gile gravitációs modellje (Gile 1995) és Chernov valószínűség-előrejelzési modellje (Chernov 2004) alapján feltételezhetjük, hogy ez azért lehetséges, mert a tolmács emlékezetében az adott passzus aktivizálásra „készenlétben áll”, és azt annyira ismeri, hogy beszédprodukciónak is fel tudja használni, ill. a forrásnyelvi szöveg egy adott információs csúcán (Chernov 2004: 171) felismeri a bibliai idézetet, és onnantól kezdve inkább arra támaszkodik és egy belső program szerint dolgozik. Oka lehet továbbá, hogy a formulaszerű elemre egységként emlékezik, azt csak aktivizálnia kell, így feldolgozásához kevesebb erőfeszítésre van szükség: könnyebb egy állandósult szókapcsolatot használnia, mint egy teljesen új szókapcsolatot az adott pillanatban megalkotni, ami azért is előnyös, mert az állandósult szókapcsolat a hallgató megértését is elősegíti (Heltai 2010). A formulaszerű lexikai egység használata ugyanakkor a beszéd felhívó funkciójának (Reiss 1986) is inkább megfelelő célnyelvi szöveg megalkotását teszi lehetővé, amikor a bibliai hivatkozás felismerhető marad.

A (4) példa alkalmas annak az esetnek a bemutatására, amikor a tolmács az elhangzó beszédhez hű megoldást választ, mert maga a forrásnyelvi beszélő is annyira eltér az eredeti bibliai megfogalmazástól, hogy akár félrefordításhoz vezetne visszatérni az eredeti bibliai megfelelőhöz, de legalábbis a forrásnyelvi beszélő felesleges kijavítását jelentené, mert a helyesbítés nem szolgálja az üzenet kommunikációs céljának hatékonyabb megvalósulását.

(4) példa

Magyar FNYSZ:

Ha valakit én megkárosítottam, annak **háromszor** annyit adok, de amúgy **vagyonom felét** szeretném a **szegényeknek** följánlani.” Milyen szép, s **Jézus azt mondja: „ma boldogság költözött ebbe a házba.”**

Magyar nyelvű bibliai szöveg:

„⁸[...]Íme, Uram, **vagyonom felét** a **szegényeknek** adom, és **ha valakit** valamiben **megcsaltam**, **négyannyit** adok helyette. ⁹**Jézus ezt felelte neki: „Ma üdvösség köszöntött erre a házra [...].”** (Lk 19, 8–9)

Olasz tolmácsolt CNY-i szöveg:

Se ho fatto un po' di danno «a qualcuno» ma ridarò *tre volte tanto* ed offrirò **la metà del mio patrimonio ai poveri. Gesù dice: “Oggi la felicità è venuta a vivere in questa casa.”**

Angol tolmácsolt CNY-i szöveg:

ii if I... if I... **I ruined somebody** I'll give *triple of that* and anyway I'd like to offer **the half of my fortune to the...for the poor.** And now Je...**Jesus says** that you are a *happy* man **today.**

Olasz nyelvű bibliai szöveg:

⁸Ma Zaccheo, alzatosi, disse al Signore: “Ecco, Signore, io do **la metà di ciò che possiedo ai poveri e, se ho rubato a qualcuno**, restituisco **quattro volte tanto**”. ⁹Gesù gli rispose: “**Oggi per questa casa è venuta la salvezza [...]**” (Lc 19, 8–9)

Angol nyelvű bibliai szöveg:

⁸But Zacchaeus stood there and said to the Lord, “Behold, **half of my possessions**, Lord, I shall give **to the poor**, and **if I have extorted anything from anyone** I shall repay it **four times over.**”

⁹And **Jesus said** to him, “**Today salvation has come to this house [...]**” (Lk 19:8–9)

5. táblázat

A (4) példa kulcsszavainak összehasonlítása

MAGYAR		OLASZ		ANGOL	
FNYSZ	Bibliai utalás	CNYSZ	Bibliai utalás	CNYSZ	Bibliai utalás
Ha valakit én megkárosítottam	ha valakit valamiben megcsaltam	Se ho fatto un po' di danno «a qualcuno»	se ho rubato a qualcuno	if I... I ruined somebody	if I have extorted anything from anyone
háromszor	<i>négyannyit</i>	tre volte tanto	<i>quattro volte tanto</i>	triple	<i>four times over</i>
vagyonom felét	vagyonom felét	la metà del mio patrimonio	la metà di ciò che possiedo	half of my fortune	half of my possessions
szegényeknek	szegényeknek	ai poveri	ai poveri	to the...for the poor	to the poor
Jézus azt mondja	Jézus ezt felelte neki	Gesù dice	Gesù gli rispose	Jesus says	Jesus said to him
ma	ma	oggi	oggi	today	today

MAGYAR		OLASZ		ANGOL	
FNYSZ	Bibliai utalás	CNYSZ	Bibliai utalás	CNYSZ	Bibliai utalás
boldogság	<i>üdvösség</i>	felicità	<i>salvezza</i>	you are a happy man	<i>salvation</i>
költözött	köszöntött	è venuta a vivere	è venuta	–	has come
ebbe a házba	erre a házra	in questa casa	per questa casa	–	to this house

Az előadó két ponton is jelentősnek mondható eltéréssel idézi a bibliai helyet, amikor a *háromszort* használja a *négyannyi* helyett, valamint amikor a *boldogság* szót az *üdvösség* helyett, de akár a *megkárosítottam* szó használatát is ilyennek vehetjük a *megcsaltam* helyett, amelyeket a tolmácsok is követnek, és nem a bibliai szöveget hívják elő.

Az (5) példában a forrásnyelvi beszélő előadásmódja és szóhasználata jelentősen eltért a bibliai helytől, azonban a legfontosabb kulcsszavak (*nem tudják, mit cselekszenek*) mégis jól felismerhetővé teszik az intertextuális utalást. Az evangéliumi történet szokatlan, párbeszédese formában történő előadása és az amúgy is gyors beszédtempó rendkívüli kihívás elé állította a tolmácsokat, hiszen itt nemcsak a beszéd funkciója, hanem a formája is fontos szerepet játszott a forrásnyelvi beszédben. A párbeszédese, dramatizált formában elbeszélte történettel az előadó a hallgatókhoz akarta közelebb hozni a jelenetet és egyúttal magyarázni annak érzelmi töltetét. A tolmácsok igyekeztek a párbeszédese formát megtartani, aminek következtében a bibliai utalás felismeréséhez legfontosabb lexikai egységek már nem jelentek meg, nem került kifejezésre az, hogy *nem tudják, mit cselekszenek*. Ezt a hiányt a 6. táblázat ötödik sora szemlélteti.

(5) példa

Magyar FNYSZ:

„**Atyám**, hát kicsit a fiúk elkapkodták itten mostan, de ne...**ne haragudj** rájuk, **nem tudják mit cselekszenek**, fog ez menni.”

Olasz tolmácsolt CNY-i szöveg:

“Non devi **avercela con lui, Padre**, loro **non sanno, hanno fatto** un po’ di fretta questi ragazzi.

Magyar nyelvű bibliai szöveg:

³⁴Jézus pedig mondta: „**Atyám, bocsáss meg nekik**, hisz **nem tudják, mit tesznek**.” (Lk 23, 34)

Olasz nyelvű bibliai szöveg:

Gesù diceva: “**Padre, perdona loro**, perché **non sanno quello che fanno**”. (Lc 23,34)

Angol tolmácsolt CNY-i szöveg:
 “[...]he said perhaps they...they were in quite of a hurry but ő **don’t be angry...angry with them** they will manage to do it [...]”

Angol nyelvű bibliai szöveg:
 Then Jesus said, “**Father, forgive them, they know not what they do.**” (Lk 23:34)

6. táblázat
 Az (5) példa kulcsszavainak összehasonlítása

MAGYAR		OLASZ		ANGOL	
FNYSZ	Bibliai utalás	CNYSZ	Bibliai utalás	CNYSZ	Bibliai utalás
Atyám	Atyám	Padre	Padre	–	Father
ne haragudj rájuk	bocsáss meg nekik	non devi avercela con lui	perdona loro	don’t be angry with them	forgive them
nem tudják, mit cselekszenek	nem tudják, mit tesznek	non sanno <i>«quello che fanno»</i>	non sanno quello che fanno	–	they know not what they do

Az esettanulmány (6) példájában látjuk, hogy az OI tolmács felismerve a bibliai utalást sikeresen elő is hívja az bibliai lexikai elemeket. A jelenséget nemcsak a párhuzamos korpusz, hanem a többnyelvű korpusz vizsgálata is alátámasztja. A forrásnyelvi beszélő nemcsak a szavak, hanem a mondat, sőt szemantikai szinten is módosít a bibliai hely szerkezetén, amikor kihagyja a második bibliai vers elejéről az igét, és egy mondatba vonja össze a két versszakaszt, ami a jelentés módosulásához is vezet.

(6) példa

Magyar FNYSZ:

„**Menjetek és tanítsatok minden népet az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Tanítsátok meg az embereknek a szeretet parancsát**”

Magyar nyelvű bibliai szöveg:

“¹⁹**Menjetek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket!** Kereszteljétek meg őket **az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére** ²⁰és **tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek.**” (Mt 28, 19-20)

Olasz tolmácsolt CNY-i szöveg:

“rendete tutti i popoli discepoli miei nel nome del Padre, del Figlio e dello Spirito Santo. Insegnategli il comando dell’amore.”

Angol tolmácsolt CNY-i szöveg:

“go and teach every people ö based on the Father, the Son and the Holy Spirit. Please teach the power, ö the commandment of love”

Olasz nyelvű bibliai szöveg:

„¹⁹Andate dunque e fate discepoli tutti i popoli, battezzandoli nel nome del Padre e del Figlio e dello Spirito Santo, ²⁰insegnando loro a osservare tutto ciò che vi ho comandato. [...]”. (Mt 28, 19-20)

Angol nyelvű bibliai szöveg:

“¹⁹Go, therefore, and make disciples of all nations; baptizing them in the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Spirit, ²⁰teaching them to observe all that I have commanded you.” (Mt 28:19-20)

7. táblázat

A (6) példa kulcsszavainak összehasonlítása

MAGYAR		OLASZ		ANGOL	
FNYSZ	Bibliai utalás	CNYSZ	Bibliai utalás	CNYSZ	Bibliai utalás
Menjetek	Menjetek	–	Andate	go	go
tanítsatok	<i>tegyétek tanítványommá</i>	<i>rendete [...] discepoli</i>	<i>fate discepoli</i>	teach	<i>make disciples</i>
minden népet	mind a népeket	tutti i popoli	tutti i popoli	every people	all nations
az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében	az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevére	nel nome del Padre, del Figlio e dello Spirito Santo	nel nome del Padre e del Figlio e dello Spirito Santo	based on the Father, the Son and the Holy Spirit	in the name of the Father and of the Son and of the Holy Spirit
tanítsátok meg	tanítsátok meg	Insegnategli	insegnando	teach	teaching them
szerelem parancsát	<i>amit parancsoltam</i>	comando dell’amore	<i>tutto ciò che vi ho comandato</i>	commandment of love	that I have commanded you

Összehasonlítva az előadó magyar forrásnyelvi mondatát a magyar nyelvű bibliai hellyel azt látjuk, hogy az előadó a *tegyétek tanítványommá* szókapcsolatot a *tanítatok* ígére egyszerűsíti, egy ígébe vonja össze az ige + névszói kifejezést. Ha ugyanezt az olasz célnyelvi változatban vizsgáljuk, azt látjuk, hogy bár a tolmács a fülén ezt az egy igét hallja, mégis felbontja, és az ige + névszó összetételt választja beszédprodukciónak, és a *rendete [...] discepoli* lexikai kapcsolatot építi be beszédprodukciónak, ami az eredeti bibliai hely szerinti megfogalmazással egybeesik.

Az angol célnyelvi változatban az A2 tolmács az O1 tolmácstól eltérő stratégiához folyamodik, a forrásnyelvi szöveghez hű megoldás a *tanítatok – teach* megfeleltetést alkalmazza. A 7. táblázat 8. sorában a (4) példához hasonlóan (5. táblázat 4. sora) mind az O1, mind az A2 tolmács a forrásnyelvi beszélőhöz hűen fordította a *szereket parancsát* szókapcsolatot, itt egyiküket sem befolyásolta a bibliai vers, amelyben egyáltalán nem szerepel a *szereket* szó a *parancs* mellett.

7.2.3. Tulajdonnevek és személyek megjelölésére szolgáló kifejezések fordítása

A bibliai idézetek, intertextuális utalások fordításán túl a tulajdonnevek és személyek megjelölésére szolgáló kifejezések fordításában is tetten érhető az egyházi kontextus hatása a tolmácsolásra, amelyet a 8. táblázat foglal össze.

(7) példa

8. táblázat

Példák a tulajdonnevek tolmácsolására

MAGYAR FNYSZ	OLASZ CNYSZ	ANGOL CNYSZ
Böjte Csaba	Böjte Csaba	Csaba Böjte
Jézus Krisztus	Gesù	Jesus Christ
Jézus Krisztus	Gesù Cristo	Jesus Christ
Krisztus	Gesù	Jesus Christ
anyukájára	alla Maria	his mother
József	San Giuseppe	father
Keresztelő Szent János	– «San Giovanni Battista»	Saint John of the Cross {Saint John the Baptist}
emmauszi tanítványok	discepoli di Emmaus	disciples
Szent Adorján	San Adoriano {San Adriano}	Saint Adorian {San Adrian}
Szent Adorján	– «San Adriano»	– « San Adrian »

Szent Adorján	martire {San Adriano}	saint [...] Saint Adrian
Adorján	Adorján {San Adriano}	Adrian

Jelmagyarázat: –: kihagyás; <kihagyott szövegrész>; {helyes megfeleltetés}

A 8. táblázatban kiemelt tulajdonnév és személymegjelölések fordításai az olasz és angol célnyelvi megoldásokban több helyen is eltérő fordítási műveleteket tükröznek, és véleményem szerint az egyházi kontextus, kulturális háttér is hatást gyakorolt arra, hogy a tolmácsok milyen döntést hoztak.

Az O1 tolmács esetén több esetben is negatív interferenciát tapasztalunk. Bőjte Csaba nevét a magyar vezetéknev+keresztnev sorrendben hagyja. A név a tolmácsolási esemény elején hangzik el a 4. percben, tehát kognitív kimerültségről elvileg nem beszélhetünk, hacsak nem dolgozott a tolmács már a nap folyamán más tolmácsolási eseményen is. Felmerülhet azonban az a magyarázat, hogy Bőjte Csaba neve ma a Magyar Katolikus Egyházban mintegy fogalomvá vált, akár a *bőjtecsabás* melléknév is elképzelhető, aki ismeri őt, meg sem lepődne a neologizmuson. Így tehát ha Bőjte Csaba nevét mintegy fogalom kezeljük, ez okozhatott interferenciát az O1 tolmács beszédprodukciónál. A „*bőjtecsabás*” melléknév azonban a nem magyar emberek többségének semmit nem mondana, a ferences szerzetes nevével még nem is találkoztak, tehát rendes névként kezelve a keresztnev + vezetéknev sorrend a kézenfekvő fordítási megoldás.

Az O1 tolmács beszédprodukciónál a *Szent Adorján* név kapcsán is tetten érhető az interferencia, az olasz megfelelő *San Adriano* nem szerepel az olasz nyelvi változatban. Első esetben a magyar nevet fonetikailag olaszosítja, második esetben kihagyja, harmadik esetben általánosítja és a *martire* (=mártír) szót használja, utolsó alkalommal pedig egyszerűen magyarul hagyja. Az A2 tolmács is többféle taktikát használ ugyanannak a forrásnyelvi elem célnyelvi reprodukciójában. Első alkalommal ő is a magyar szó hangalakjának angolosítását alkalmazza megoldásként, a második esetben az O1 tolmácséhoz hasonlóan elhagyja a nevet a mondatból, a harmadik előfordulásnál már a megfelelő név hangzik el, és egy újraindítás után alkalmazza is, ugyanígy a negyedik előfordulás alkalmával.

Ezeknek az eltéréseknek a magyarázata az egyházi kontextusban, kulturális hagyományában is keresendő. Szent Adorján neve még a keresztények körében sem ismert széles körben. Ez okozhatja a nehézséget a név pontos célnyelvi megfeleltetésének előhívásában.

Hasonló eset *Keresztelő Szent János* nevének fordítása, amit az O1 tolmács kihagy, az A1 tolmács viszont tükörfordításhoz hasonló fordítási megoldást alkalmaz, és így kerül a *Saint John of the Cross* az angol célnyelvi szövegbe. Ha egy olyan hallgató szemszögéből vizsgálom a *Keresztelő Szent János – Saint John of the Cross* megfeleltetést, aki a keresztény hagyományból semmit nem ismer, első látásra esetleg fel sem tűnik az, ami a keresztény hitben alaposabb ismeretekkel rendelkező számára már szembetűnő lehet. Bár a keresztelés szó magából a kereszt-

ből ered, így a tükörfordításnak van etimológiai alapja, a keresztelés, keresztelő jelentése jelentősen eltér a kereszt jelentésétől, már csak ha morfológiai szempontból vizsgáljuk a szavakat. Jelentésüket tekintve pedig az előbbi a keresztelés, keresztelkedés szertartására, az utóbbi a keresztre, mint szimbólumra vagy tárgyra utal. Az A1 tolmács megoldása egyszerre több jelenséget is tükröz, ami a tolmácsolás során felmerülhet. Az A1 tolmács egész szövegre vetített tolmácsolási teljesítménye tükrözte jártasságát a katolikus keresztény hitvilágban, kultúrában, az idő szűke miatt azonban mégsem sikerült aktivizálnia a *Saint John the Baptist* nevet. Helyette a tükörfordítás mechanizmusára támaszkodva, lefordítva a János és a kereszt szavakat, a *Saint John of the Cross* megoldást alkalmazza célnyelvi produkciójában, ami egyfajta kultúrkörön belüli interferencia, hiszen *Saint John of the Cross* létező történelmi személy, akit a Katolikus Egyház szentként tisztel. A (7) példában tehát az A1 tolmács támaszkodik olyan kulturális háttérismeretekre, amelyek az O1 tolmács beszédprodukciónak is hatással lehetnek a (6) példában bemutatott esetben.

A 8. táblázat 6. és 7. sorában szereplő példák megítélésem szerint egyértelműen a keresztény kontextus hatását jelentik a tolmács munkájára. Egy olyan tolmács, aki egyáltalán nem ismeri Jézus életét vagy a karácsonyi ünnepekhez kapcsolódó történeteket, az *anyukájára* és a *József* szavakat biztosan az olasz *sua madre* és *Giuseppe*, valamint az angol *at his mother* és *Joseph* szavakra fordította volna. Böjte Csaba beszédének tolmácsai azonban ismerték a kifejezések kulturális hátterét, ezért fordulhatott elő, hogy az O1 tolmács konkretizálással (Klaudy 1999: 45) az *anyukájára* szót az *alla Maria* kifejezéssel fordította. Az A1 tolmács megmaradt a *his mother* szó szerinti fordításnál. József nevének esetén mindkét nyelvi tolmács fordításában tetten érhető a háttérismeret. Az O1 tolmács kiegészíti a *San* előtaggal, míg az A1 tolmács generalizál (Klaudy 1999: 55), és bár a *József* nevet könnyen meg lehet feleltetni az angol *Joseph* névnek, mégis a jelentésében általánosabb *father* szót használja. Ez esetben pont az ellenkezője történik, mint amit az O1 tolmács tesz az *anyukája* szó kapcsán. Mindketten ismerik a szereplőket összekötő családi relációkat, és ezekhez tulajdonneveket is tudnak kapcsolni. Ha ismerjük mindhárom nyelvet, így „tudjuk meg”, hogy az „anyuka” neve Mária, és hogy József az „apuka”.

A (7) példa olyan eseteket mutat tehát be, amelyek a nyelvi sajátosságokat egyházi kontextusra jellemző kulturális sajátosságokkal ötvözik.

8. Összefoglalás és kitekintés

A próbakutatásként elvégzett esettanulmány eredményei a vizsgálati korpusz mérete miatt statisztikai alapú, kvantitatív értelemben értékelhető adatokkal nem szolgálnak, általánosításra nem adnak lehetőséget, azonban arra engednek következtetni, hogy az egyházi környezetben megvalósuló tolmácsolás – bár bizonyos jegyeit tekintve ötvözi több, a tolmácsolástudomány által már vizsgált és számos aspektusból definiált, illetve leírt konferencia-, közösségi, bírósági vagy üzleti stb. tol-

mácsolás jellemzőit – sajátos jellemzőkkel is rendelkezik, amelyek feltérképezhetők a fordítástudomány és a tolmácsolástudomány modelljei, taxonómiai alapján. Az egyházi kontextus sajátos jellemzőinek rendszerezett összefoglalása, az egyházi tolmácsolás nyelvi és nem nyelvi sajátosságainak összegyűjtése túlmutat a jelen tanulmány terjedelmén, azonban kijelöli azt a kutatási területet, amely a készülő disszertáció kutatási iránya lehet, annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy milyen aspektusok tekintetében hasonló, illetve tér el az egyházi tolmácsolás a tolmácsolás más speciális fajtáitól, és ezek milyen nyelvi és nem nyelvi sajátosságok meghatározásával írhatók le. Az egyházi tolmácsolás területének mélyebb vizsgálata releváns a tolmácsképzés szempontjából és a szakfordítók képzésében is, valamint kibővíti a leíró fordítástudomány azon területeit, amelyekről átfogóbb kép alakult már ki. A próbakutatáshoz épített korpusz videóanyagainak további feldolgozásával az empirikus úton kinyert adatok száma növelhető, az esettanulmány eredményei további vizsgálatokkal kiegészíthetők az általánosíthatóság érdekében.

Irodalom

- Alexieva, B. 1994. Types of texts and intertextuality in simultaneous interpreting. In: Snell-Hornby, M., Pöchhacker, F., Kaidl, K. (eds) *Translation Studies – An Interdisciplinary*. Amsterdam: Benjamins. 179–187 <https://doi.org/10.1075/btl.2.23ale>
- Alexieva, B. 1997. A Typology of Interpreter-Mediated Events. *The Translator* Vol. 3. No. 2. 153–174. <https://doi.org/10.1080/13556509.1997.10798996>
- Alves Filho, P. 2010. The translation of religious texts by the Jesuit missionary José de Anchieta. Paper presented at 6th Congress of the European Society of Translation Studies. Leuven, Belgium, 23–25 September 2010.
- Baker, M. (eds) 1998. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203359792>
- Baker, M., Saldanha, G. (eds) 2009. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203872062>
- Baker, M., Saldanha, G. (eds) 2020. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315678627>
- Bakti M. 2010. *Diszharmóniás jelenségek a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciónak*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Balcı Tison, A. 2016. *The Interpreter's Involvement in a Translated Institution: A Case Study of Sermon Interpreting*. Doctoral Thesis. Tarragona: Rovira i Virgili University.
- Chernov, G. V. 2004. *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.57>
- Da Silva, I. A. L., Soares, E. B., Esqueda, M.D. 2018. Interpreting in a Religious Setting: An Explanatory Study of the Profile and Interpretative Process of Volunteer Interpreters. *Traducao em Revista*, 24, 2018. 1–24. <https://doi.org/10.17771/PUCRio.TradRev.34553>
- Downie, J., Karlik, J. 2013. Translating and interpreting in religious settings. Panel 19. at the 7th Congress of the European Society for Translation Studies. Germersheim. 29 August–1 September 2013.

- G. Láng Zs. 2002. *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.
- Gheorghiu, C.I. 2020. A Taxonomic Analysis Proposal for Research in Diplomatic Interpreting. *Accross Languages and Cultures* Vol. 21. No. 1. 23–41. DOI: <https://doi.org/10.1556/084.2020.00002>
- Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. [https://doi.org/10.1075/btl.8\(1st\)](https://doi.org/10.1075/btl.8(1st))
- Harris, B. 1994. A Taxonomic Survey of Professional Interpreting. Draft for the International Conference on Interpreting *What do we know and how?* Turku, 25–26 September 1994.
- Heltai P. 2010. A szaknyelvi frazeológia kérdései. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. Miskolc–Budapest: Miskolci Egyetem–Tinta Könyvkiadó. 181–194.
- Herbert, J. 1952. *The Interpreter's Handbook: How to become a conference interpreter*. Genf: Librairie de l'Université Georg.
- Hild, A. 2017. The role and self-regulation of non-professional interpreters in religious settings: The VIRS project. In: Antonini, R., Cirillo, L., Rossato, L., Torresi, I. (eds) *Non-professional Interpreting and Translation: State of the art and future of an emerging field of research*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 177–194. <https://doi.org/10.1075/btl.129.09hil>
- Hokkanen, S. 2012. Simultaneous Church Interpreting as Service. *The Translator*. Vol. 18. No. 2. 291–309. <https://doi.org/10.1080/13556509.2012.10799512>
- Hokkanen, S., Downie, J. 2016. Mediators of the divine: Rethinking the concept of 'interpreter' in light of interpreting in religious contexts Panel 21. at 8th Congress of the European Society for Translation Studies. Aarhus. 15–17 September 2016.
- Hokkanen, S. 2017a. Experiencing the interpreter's role Emotions of involvement and detachment in simultaneous church interpreting. Trepo – The Institutional Repository of University of Tampere. TamPub.uta.fi. <https://core.ac.uk/download/pdf/250151201.pdf>. <http://dx.doi.org/10.1075/ts.6.1.04hok> (Megtekintve 2022. 03. 10.)
- Hokkanen, S. 2017b. Simultaneous interpreting and religious experience. In: Antonini, R., Cirillo, L., Rossato, L., Torresi, I. (eds) *Non-professional Interpreting and Translation: State of the art and future of an emerging field of research*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 195–212. <https://doi.org/10.1075/btl.129.10hok>
- Holmes, J. 1972. The Name and Nature of Translation Studies. 2nd. ed. In: Holmes, J. *Translated!* 67–80. Amsterdam: Rodopi.
- Horváth I. 2013 *Bírósági tolmácsolás*. Budapest: Magánkiadás.
- Horváth I. 2014. A tolmácsoláshoz való jogtól a bírósági tolmácsképzésig. In: *Fordítástudomány* 16. évf. 1 szám. 5–16.
- Horváth I. 2015. *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Horváth I. 2017. A tolmácsoláshoz való jog és a bírósági tolmácsolás. *Magyar jogi nyelv* 2017: 2. 8–13.
- Jones, R. 2002. *Conference Interpreting Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315760322>
- Karlik, J. 2010. Interpreter-mediated scriptures: Expectation and performance. *Interpreting* Vol. 12. No. 2. 160–185. <https://doi.org/10.1075/intp.12.2.03kar>
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica. <https://doi.org/10.1556/9789634541943>

- Mlundi, S. 2021. Towards Effective Interpreter-Mediated Biblical Sermons in English and Kiswahili in the Tanzanian Charismatic and Pentecostal Churches: Any Challenge or Complexity Faced by the Church Interpreter? *Studies in English Language Teaching* Vol. 9. No. 5. <http://dx.doi.org/10.22158/selt.v9n5p32> (Megtekintve: 2022. 03. 10.)
- Móricz K. 2021. *Információ- és kommunikáció-technológiai eszközök használata a konferenciatolmácsolásban Magyarországon*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Mulkay, M. 1969. Some Aspects of Cultural Growth in the Natural Sciences. *Social Research*, Vol. 36. No. 1. 22–52. Megtekintve: 2022. febr. 4. <http://www.jstor.org/stable/40969943>
- Nolan, J. 2005. *Interpretation. Techniques and Exercises*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD. <https://doi.org/10.1075/babel.56.2.08ko>
- Pio XII. 1943. *Divino afflante spiritu*. Vatikán: Libreria Editrice Vaticana.
- Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2007. *Healthcare Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. <https://doi.org/10.1075/intp.7.2>
- Pöchhacker, F. (ed.) 2015. *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315678467>
- Pöchhacker, F. 2016. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315649573>
- Puklus M. 2019. *A bírósági tolmácsolás nyelvi és nyelven kívüli tényezői, a bírói elvárások és a tolmács szerepe*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Reiss, K. 1986. Szövegtipológia és fordítás. In: Bart I., Klaudy K. (szerk.) *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest: Tankönyvkiadó. 253–273. Ford.: Terts István.
- Rohonyi B. 2018. *A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás vizsgálata angol-magyar nyelvi irányban*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Salawu, A. 2010. Evaluation of interpretation during congregational services and public religious retreats in south-west Nigeria. *Babel*. Vol 56. No. 2. 129–138. <https://doi.org/10.1075/babel.56.2.03sal>
- Sato, N. 2014. *A vállalati és üzleti tolmács kettős lojalitása a magyar-japán és a japán-magyar interperszonális kommunikációban*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Seleskovitch, D., Lederer, M. 1989. *Pédagogie raisonné de l'interprétation* (Collection Traductologie 4) Paris: Didier Érudition/Brüssel–Luxembourg: OPOCE.
- Seresi M. 2016a. *Videokonferencia a konferenciatolmácsolás oktatásában: a közvetítő médium hatása a tolmáccsal bővített kommunikációs helyzetre, valamint a pedagógiai folyamatra*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola. <https://doi.org/10.15476%2FELTE.2016.100>
- Seresi M. 2016b. *Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben*. Budapest: ELTE Eöt-vös Kiadó.
- Seresi M. 2019. A tolmácsolás szakmai standardjainak kialakulása és érvényesülése a gyakorlatban. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása – nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI. 135–145.

- Setton, R. 1999. *Simultaneous Interpretation. A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam: Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.28>
- Sing'oei Biamah, J. J. 2013. Dealing With Communication Challenges during Interpretation of Church Sermons in UASIN GISHU County, Kenya. *International Journal of Humanities and Social Sciences*. Vol. 3. No. 14. 148–157.
- Somos E. 2010. *A szónok és tolmácsa bilaterális és transznacionális kontextusban*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Szabari K. 2002. *Tolmácsolás Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Szegh H. 2021. *Harmadik kód a tolmácsolásban: vajon létezik tolmácsolási szöveg?* Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Tekgül, D. 2020. Faith-related interpreting as emotional labour: a case study at a Protestant Armenian church in Istanbul. *Perspectives* Vol. 28. No. 1. 43–57. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2019.1641527>
- Tolcsvai Nagy G. 2007. *Idegen szavak szótára*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tóth A. 2013. *A beszédszünetek és hezitációk vizsgálata a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciónjában*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.

A korpusz forrásai

- Magyar nyelvű korpusz: <https://www.youtube.com/watch?v=xZUjwMi4KQs>
- Olasz nyelvű korpusz: <https://www.youtube.com/watch?v=vsA0vsoVXLo>
- Angol nyelvű korpusz: <https://www.youtube.com/watch?v=gcO0hmpLbEI&t=1604s>

A bibliai szövegek forrásai

- <https://katolikus.hu/szentiras/SZIT>
- <https://www.bibbiaedu.it/CEI2008/>
- <https://bible.usccb.org/bible>